

N. IORGA

CE A FOST LA
„24 IANUAR“
ȘI CE TREBUIE SĂ FIE AZI

CONFERINȚĂ LA 24 IANUAR
ȚINUTĂ PENTRU LIGA CULTURALĂ

BUCUREȘTI

1940

Iubiți ascultători,

Liga Culturală are o datorie statornică de a comemora zilele mari ale neamului, însă ea introduce totdeauna o notă deosebită de manifestațiile oficiale. Manifestațiile oficiale se repetă, și eu cred chiar că s'ar putea întrebuința mijloacele tehnice admirabile de astăzi pentru ca să nu se mai ostenească nimeni de a spune din an în an același lucruri; s'ar înregistra pe plăci și s'ar pune în mișcare aparatul, și astfel s'ar auzi ceea ce cu toată sinceritatea și inteligența a putut spune oratorul de atâtea ori.

Noi ni impunem datoria aceasta de a căuta interpretarea evenimentelor în care s'a cuprins ființa poporului românesc și care au însemnat izbânda lui într-una din cele mai grele lupte duse vreodată de un popor. Interpretările acestea noi le găsim și în cugetarea noastră, care revine neconținut asupra lucrurilor îndeplinite, și în perspectiva deschisă de împrejurări, căci, precum vremurile noi ne învață să înțelegem vremurile vechi, tot așa vremurile vechi fac să se întrevadă vremurilor noi. Trecut, prezent, pentru un om și o națiune, aceasta n'a deosebire, nu există șanț care să le despartă, ci este aceeași viață omenească, și ea se explică prin sine: un moment servește ca explicarea altui moment și apoi ca înțelegere mai bună a tuturor momentelor din urmă. Este vorba

de o interpretare, și anume de o interpretare potrivită cu împrejurările de acum, împrejurări în care asupra noastră apasă o împătrită amenințare, pe care trebuie s'o înfruntăm cu toate puterile noastre. O împătrită obrăznicie amenințătoare apasă asupra noastră, și trebuie să găsim și în prezentul și în trecutul nostru ceia ce trebuie pentru a-i sta împotriva, și cu mijloacele cele din urmă, ale celui din urmă dintre noi. Aceasta ni servește nouă pentru a înțelege și lucrurile de la 1859.

Este foarte adevărat că de la o bucată de vreme s'au strâns toate datele Unirii românești asupra zilei de 24 Ianuar. E bine, pentru că toate acestea n'au fost decât faze, în ce privește menirea firească a unui neam și eforturile lui, une ori desperate, de a ajunge de mai multă vreme alte neamuri, mai fericite decât noi, dar cu toate acestea „24 Ianuar” rămâne legat de ceia ce s'a întâmplat la 1859: la această dată, fără îndoială prin Cuza-Vodă, prin el mai ales, în sensul acesta că el a intrupat și a știut duce mai departe gândul ce a presidat atunci la 1859, dar și prin silințele unei generații întregi: prin instinctul țaranului, prin cugetarea clară a claselor de sus, prin înțelegerea unei lumi orășenești, în care nu lipsiau încă elementele naționale, și, în același timp, prin întrebuintarea inteligentă a împrejurărilor.

Prin urmare este vorba de orice Unire românească, dar în rândul întâiu de Unirea aceasta de la 1859, în care au fost trei însușiri asupra cărora nu mă voiu opri prea mult, pentru că mă gândesc și la altceva decât la dănsule. A fost, întâiu, *o înțelegere a realităților*, care nu trebuie să ni lipsească nici acum, pentru a vedea ceia ce este înaintea unui popor, a l vedea fără să ne speriem și fără să despretuim primejdiile care ni stau în față și potrivit cu care trebuie să ni strângem și noi puterile.

A fost o societate foarte înțelegătoare și prevăzătoare, și foarte răbdătoare aceia de la 1859. Noi sântem deprinși cu lucrurile ușoare, cu succesele lesnicioase, cu întrebuițarea momentului; sântem dispuși să imităm ceea ce fac prin lovituri anumite popoare, care-și închipuie că loviturile acestea prin surprindere înseamnă crearea unor realități care vor dura. Se va vedea, și nu este departe vremea aceasta, ce înseamnă loviturile acestea, orice mijloace de armată și orice tehnică a'ar întrebuița pentru aceasta.

Dar lucrurile mari la un popor se fac cu răbdare. „24 Ianuar” n'a fost pregătit din luna lui Decembre, 1858, ci a fost pregătit din vremuri îndepărtate. Se poate zice că secole întregi au colaborat pentru aceasta, creând și unitatea culturală și amestecând pe boieri între dâșii. Acesta a fost marele folos al epocii Fanarioților, cari, domnind și în Muntenia și în Moldova, veniau cu ceata lor de prieteni boieri, când la București, când la Iași, și în felul acesta familii moldevenești au trecut în Muntenia, ca familia Racoviță, și familii muntene au trecut în Moldova. Pentru dâșii o țară era ca alta, și unii dintre dâșii au domnit trecător, ca un Mavrogheni, un Constantin Ipsilanti și chiar un Alexandru Suțu, și peste o țară și peste cealaltă. Apoi au mai venit și ideile archeologice din vremea Revoluției franceze, cu Batavia pentru Olanda, cu Liguria pentru Genova, cu Belgia pentru Țările-de-Jos austriace, și atunci s'a răspândit și termenul de „Dacia”, care, inventat de politica timpului pe această basă archeologică, a devenit un lucru foarte folositor pentru noi. Ei se gândiau la altă Dacie, cu alt scop, iar noi am prefăcut conceptul acesta străin într'un element de credință și viață pentru noi.

Veacuri întregi au lucrat pentru a pregăti acest „24 Ianuar”. Generații întregi nu s'au descurajat, ci au mers înainte. Ce înseamnă tresărirea aceasta

nervoasă de pe o zi pe alta, acum? Ce e credința pe care o au unii că s'a întâmplat în cutare moment un eveniment, care evident că lovește atenția, și și de acela atârnă soarta noastră? Soarta noastră atârnă de la toate calitățile noastre și înainte de toate de la una: de la nesfârșita noastră răbdare. Acesta este poporul cel mai răbduriu de pe lume. Se pare că îndură toate, dar le îndură pentru a plăti la vreme. Noi sântem buni platnici, și obrăznicile de astăzi le vom plăti, și le vom plăti cu vârf și indesat. (Aplause puternice.)

La 1840, câțiva boieri, Ioan Cămpineanu și alții, au văzut uuitatea românească; ei au trăit în acest crez, și au căutat sprijin în Apus. Noi trebuie să întrebuițăm orice, dar să nu ne răzimăm pe nimic decât pe noi înșine; tăria nu este decât în noi înșine; atâția câți sântem, și atâta cât putem. Se credea că o să fie un conflict european, el nu s'a produs. Cămpineanu n'a izbutit, în generația lui a dat faliment. Oamenii au răbdat!

A venit 1848. Tinerii de la Paris, necoți încă, mai mult liberali și republicani și roși, — nu mai vorbim de răbdarea nesfârșită a Ardealului, Ardealul deprins a coace într'insul, și obiceiul acesta de a coace într'insul dă o pâne de răsbunare foarte bună la vremea ei, dar vorbim de lucrurile acestea de la noi —, tinerii au aruncat în vânt câteva baloane. Dar, pe urmă, au simțit ce inseamnă pribegia; au văzut *altfel* de revoluție: stropită cu sânge; tinerii aceștia au mâncat într'adevăr pânea amară a exilului de care s'a răs, dar a fost într'adevăr o pâne amară. În ce privește pe Munteni, tinerii aceștia de la București au rămas la Paris, neștiind cu ce se hrănesc a doua zi, și, când s'au întors în țară, erau *alți* oameni. Ion Brătianu de la 1848 și Ion Brătianu de la 1859 sânt cu totul deosebiți, cum și cel de la 1859 este altul decât cel de la 1877 și altul

decât ce era el la capătul întregii lui experiențe. Căci aceștia sânt oameni adevărați, cari se schimbă potrivit cu vremea, primind din învățăturile vremii ce trebuie pentru ca să se desvolte.

Prin urmare, și generațiile care, în împrejurări obscure, au răbdat și au luptat, și 1848 și întreaga operă a pribegilor, toate acestea au dat pe 24 Ianuar 1859.

Cum, și acuma, noi nu știm care este viitorul ce ne așteaptă, cât de mare poate fi acest viitor. El însă depinde de desvoltarea muncii noastre, de înaintarea civilizației noastre, de valoarea noastră etică, de valoarea morală de care vom da dovadă. Cu acestea biruim lumea întreagă, dar fără acestea nu menținem măcar existența noastră națională, într'un spațiu cât de îngust (aplause puternice).

Iată una din învățăturile ce se pot lua de atunci. Societatea aceasta era o societate plină de răbdare, plină de credință și de o așteptare înțeleaptă. Dar a mai fost și altceva: clasele de sus, clasele de jos, deosebitele categorii din clasa de sus, care nu erau împărțite în partide, ci erau numai anumite coterii care însă nu sânt periculoase pentru mersul general al unei societăți, *societatea aceasta a mers împreună*; n'au fost divergențe. Ce Vogoridi și oamenii lui! Aceștia nu însemnau absolut nimic; nu erau stăpâni nici măcar în casa lor; dovadă că nevasta lui Vogoridi, fata lui Conachi, a scos din sărtarul lui hârțile care au servit să compromită întreaga acțiune pornită împotriva Unirii.

Prin urmare, solidaritate desăvârșită, în afară de răbdarea care a ținut ani întregi de zile, chiar când era pe tapet chestiunea aceasta a organizării țărilor noastre. Căci de la începutul războiului Crimeii până la 1859 aceasta înseamnă șase ani. Ei au putut să îndure șase ani de zile până au ajuns la scopul pe care și l-au propus, și înțelegerea

intru toate, acea inteligență și bună înțelegere, n'a fost cătuși de puțin slăbămată.

Și aș mai adăugi încă un lucru. Se crede de obicei că omul cu mai multe însușiri trebuie să ia locul dintăiu. Nu: *omul cu mai multe însușiri trebuie să înțeleagă că une ori datoria lui este să ia și locul din urmă*, pentru ca în locul întâiu să se așeze cel potrivit cu ce este de făcut în locul întâiu. Dacă în locul lui Cuza ar fi fost ales Alecsandri sau Kogălniceanu, multe lucruri nu se făceau. Nu cu poesia lui Alecsandri se putea face exproprierea averilor mănăstirilor grecești și Unirea desăvârșită, infruntând Constantinopolul și Europa. Și, iarăși, Kogălniceanu era un om de mari însușiri, la care Cuza n'a râvnit niciodată, și cu toare acestea, Kogălniceanu, cu însușirile lui strălucite, dar și cu slăbiciunile lui, — și toată societatea de atunci avea aceste slăbiciuni: le luase de la Napoleon al III-lea și de la Curtea lui—, nu putea face același lucru. Slăbiciunile lui Cuza erau de alt ordin decât slăbiciunile, catastrofale, ale lui Kogălniceanu. Dar societatea de atunci a înțeles lucrul acesta: că nimeni care ajunge să aibă putere nu trebuie să le întrebuițeze decât numai atunci când se cuvine. Ce ați zice dumneavoastră de un admirabil cal arab care ar porni de-odată în mijlocul automobilelor de pe Bulevard sau din Calea Victoriei? Ce s'ar alege și din calul arab? În împrejurările potolite unii oameni potoliți, și, când nu se mai cere omul potolit, atunci se pune în loc omul nepotolit, pentru că, atunci este vremea lui, a omului nepotolit.

Și este o vreme când nimeni dintr'o națiune nu ajunge. Cum a fost de la 1866. Așa era vremea că niciun Român nu putea ocupa acest loc, și atunci a fost adus de la Sigmaringen Carol I-iu, care era foarte potrivit pentru locul acela. Și Hasdeu a vrut,

intr'un moment, să fie prinț al României. Ce ar fi fost dacă Hasdeu ar fi înlocuit pe Carol I-iu și am fi avut pe Bogdan nu știu al câtelea, care ar fi stăpânit România?! Societatea a continuat să-l admire pe dânsul pentru problemele ce presinta și pentru felul cum le interpreta, dar l-a lăsat pe Carol I-iu să facă aceia ce a făcut, — și a mers la un rezultat bun.

La 1859 n'au fost eroi, ci *epoca a fost eroică*. O societate poate să aibă eroi, dar, dacă nu-i are, este un fel de modestă generalitate eroică într'o societate, și cu aceasta se ajunge la rezultat, pe când eroii cari nu sânt disciplinați se ciocnesc în capete, și vă puteți inchipui ce iese dintr'o societate, atunci când se produce ciocnirea unor capete care ar trebui să se înțeleagă și să dea și altora o direcție unitară și uniformă.

Dar nu despre lucrurile aceste vreau să vorbesc mai ales, ci de două contingente, de un indoit concurs de împrejurări, care a fost la 1859 și care, astăzi, într'o privință, pentru lucrul d'întăiu, nu este, iar, în ce privește lucrul al doilea, acesta poate să fie, fiindcă atârână de noi, iar cel d'întăiu nu-l putem schimba, pentru că lumea europeană a apucat alt drum, și noi nu putem să schimbăm acest lucru.

De ce s'a reușit cu Unirea celor două țări românești? Era un lucru mult mai greu decât se crede, nu în el însuși, ci în ce privește consecințele. Argumentul adus împotriva Unirii a fost acesta: Imperiul Otoman, care căpătase un regim nou, al Tanzimatului, cu o unitate asemănătoare cu cea din Franța, de și la originea Imperiului Otoman nu putea fi o unitate asemenea cu cea francesă, ci aici erau atâtea națiuni cu alte origini și alte scopuri, Tanzimatul, zic, voia să facă la Constantinopol ceia ce era la Paris, și Englesii credeau că

s'a și făcut, și prin urmare afirmau unitatea otomană; deci, și noi, socotind că este potrivit cu interesele lor comerciale să fie o unitate otomană, care ar fi bună și pentru liniștea Europei, trebuia s'o menținem. Pe când trebuie să se știe lumea după proverbul latin: *quieta non movere*, „de lucrurile așezate într'un fel să nu te atingi“, pentru că nu se știe ce poate să iasă de acolo. Aici stătea greutatea în ce privește unirea țărilor noastre.

Încolo mai erau atâtea argumente, pe care nimeni nu le putea contesta, dar propaganda noastră a fost primită foarte bine. Totuși, dacă n'ar fi existat acele greutăți de ideologie politică, noi n'am fi întâlnit acele piedeci.

Să-mi dați voie, fiindcă am vorbit de propagandă, să atrag atenția, de aici, aceluia cari sânt de altminteri înștiințați, — și, într'o convorbire cu Președintele Consiliului, am ajuns la o înțelegere pentru a se îndrepta lucrurile rău îndrumate sau pentru a se crea lucruri care nu există — că, în momentul de față, se face împotriva noastră una din cele mai ticăloase propagande care au existat vre-odată. Nu mai vorbim de aceia cari au fost dușmanii noștri și cari este natural să nu ni păstreze sentimente peste măsură de bune, pentru că și noi am fost dușmanii lor; dar vorbim de prieteni. Oricine a cetit ziare și reviste franceze și engleze din ultimul timp, a rămas indignat de ce se poate tipări împotriva noastră pentru că noi nu încercăm o aventură, care ar fi desastroasă pentru noi și care n'ar aduce niciun folos pentru ei. Vă aduceți aminte, în discursul d-lui Churchill, de fabula cu crocodilul, și, în *Neamul Românesc*, am găsit, se pare, o fabulă a unui Egiptean, descoperită undeva, în învelișul unei mumii, cu următoarea poveste: „Niște vânători plecaseră pe apa Nilului să vâneze un crocodil, dar nu-l putea prinde nimeni și, tot așa urmărit,

era peste măsură de flămând. Intr'o zi se primbla pe malul Nilului, un tânăr Egiptean cu un bețișor în mână, și de-odată s'a trezit cu crocodilul înaintea lui. Dar băiețașul avea și o pâine în buzunar, și, când a deschis gura crocodilul, i-a zvârlit pânea, și a vrut să plece. Dar, în momentul acela, au sosit vânătorii, cari i-au tras o bătaie teribilă copilului pentru că nu s'a lăsat mâncat el, în loc să-i dea pânea crocodilului. Așa este vechea poveste egipteană, pe care nu știu unde am găsit-o. Și nu știu nici dacă are o legătură sau ba cu lucrurile de acum, de și noi, ca oameni cumiți, am prefera să dăm o pâine crocodilului decât să fim mâncați, fără folos măcar pentru vânătorii cari vin pe urmă (vii aplause).

Propaganda de la 1848 înainte s'a făcut de cei d'intău oameni ai țării noastre. Un Dimitrie Brătianu, la Paris și la Londra, și s'au tipărit scrisorile lui din vremea aceia, care ridică foarte sus valoarea fratelui mai mare al lui Ion Brătianu, acela care a avut mai puțină dibăcie și mai mult noroc decât acesta, un Nicolae Ionescu, om foarte distins și foarte cult, care a lucrat la Bruxelles; C. A. Rosetti tipăria broșuri franceze care au prins bine S'au câștigat fără plată scriitori franceși de cel mai înalt nivel: Éliás Regnault, Bataillard, Quinet, și prin căsătoria lui cu fata lui Asachi, Michelet, care ținea în a doua căsătorie pe o foastă institutoare la familia Mavrocordat, când această familie se găsea la Viena, așa încât domnișoara Mialaret a venit la Paris plecând de la Mavrocordați, și, cum era temperamentul și la Michelet și la domnișoara Malaret. cu atâta romantism în aier, a trecut vre o săptămână și el s'a și logodit cu aceia care, cu câteva săptămâni în urmă, fusese într'o familie românească. Au fost câștigați oamenii aceștia și atâția alții din primele rânduri ale cugetătorilor și publiciștilor franceși.

Aceasta pentru că propagandă se făcea de către oameni de mână întâiu, cari deci trebuiau să câștige în străinătate tot oameni de mână întâiu. Propaganda nu se poate face de oameni de mână a treia, cari, pe bani, să câștige tot oameni de mână a treia, cari astăzi te servesc pe dumneata și mâne pe dușmanul dumitale, după cum întind mâna către punga altuia.

Mă întorc la ceia ce formează pentru mine partea esențială a acestei conferințe care este și o comunicare și o mărturisire sufletească sinceră și curajoasă, așa cum sânt obișnuit. Dar nici nu mi-a mers mie prea rău cu francheta mea, pe când altora, cu dibăcia lor, li-a mers mult mai rău. Iată, când s'a pus chestiunea aceasta a Românilor înaintea lumii, era ceva care astăzi nu mai este. Era *o onestitate de cugetare, o uniformitate de cugetare onestă în lumea întreagă*. Erau oameni cari făcuseră studii bune, și exista de pe urma romantismului un curent de idealism, care se găsea și la diplomați. În fundul sufletului și al diplomatului celui mai strămt era încă acel colț care venia din educația și din cetirile lui. Erau oameni la cari te puteai adresa, cu cari puteai vorbi; nu te presintai cu statistici care să arăte ce folos poți să dai de la dumneata și ce foloase poți să ai de la ei. Negustoria aceasta trivială de acum nu exista în viața internațională. Aceasta nu însemna că Anglia nu se gândia la interesele ei, că în Franța nu era grija de interesele franceze, că în Prusia de atunci nu se afla nimeni care să se gândească la ce va fi de Statul prusian în viitor; dar erau oameni culți și de treabă. Era și *o ierarhie de valori care a dispărut*.

Că în Anglia se mai păstrează o aristocrație politică, aceasta este adevărat, dar și această aristocrație politică se lasă influențată de pornirile care vin din adânc, unde nu mai este nimic din tradiția

de odinioară. Franța a avut norocul de a găsi un om de o mare energie, dar, dacă nu s'ar fi găsit d. Daladier, încotro ar fi mers Franța, așa cum o cunoșteam în anii din urmă? Acum, este foarte bine că în Italia se întâlnește un om care n'a uitat tradiția Romei, un om care-i are ambițiile, dar nu i-a uitat nici tradiția, un om de cultură și un gânditor.

Dar nu este pretutindeni așa. Sânt popoare foarte mari, a căror valoare culturală este pentru moment acolo, în fund, iar la suprafață stă ce cunoașteți prea bine ca să v'o spun eu: tot felul de oameni răsăriți din nimic, cu un șfert sau o jumătate de cultură, simpliști, crezând că tot ce li trece prin mîntea nepregătită și nedisciplinată se poate preface într'o realitate, și ei pot arunca deci toate mijloacele materiale ale unui Stat într'o aventură care nu se poate termina decât prin catastrofa întregii națiuni. Elementul uman nu mai este decât o jucărie în mîna unui aranjon, care poate face dintr'insul orice ar vrea.

Atunci, pe la 1850-9 era altfel. Apelul care se făcea către oamenii politici, nu era zădarnic. Luați corespondența lui Dimitrie Brătianu, și o să vedeți cu cine a putut să între în legătură un tinerel care nu reprezintă nimic, care nu guvernase niciodată, și nu avea măcar niciun fel de recomandatie. Se căuta valoarea umană, și, când s'a văzut că e un tânăr distins, care cugetă bine, care se presintă bine în societate, — cum nu era o societate politică de rîndași, ca, acuma, în atâtea țări —, el a fost ascultat, și scrisori venite de la fruntașii vieții engleze se găsesc în corespondența acestui student. Era un foarte mare avantaj să mergi drept către omul care conduce o țară, și omului acestuia să-i poată vorbi glasul dreptului și rațiunii, iar glasul acesta să fie ascultat,

Prea se tot spune, în general, că Anglia și Turcia au fost contra noastră în vremea Unirii. Au fost, dar, n'au fost toți, și nu era atâta în această opoziție. Dovezile le avem. S'au publicat atâtea lucruri din care se poate vedea care era judecată adevărată a oamenilor din fruntea Imperiului Otoman de atunci: un Aali-Pașa, spirit foarte prevăzător, care nu se opria la necesitățile momentului, un Reșid, un Fuad, care a fost și la noi în 1848, poet în limba arabă și în limba franceză. Oameni de mână întâiu stăteau și acolo, și câte unul a și spus că este mai bine să se recunoască drepturile Românilor, să se admită unirea lor, pentru a avea de a doua zi aliați în greutățile ce-i așteaptă. Nu se poate zice că era o „opinie publică” turcească împotriva noastră, ci numai o necesitate de moment pentru Turcia, care, opunându-se Unirii, voia să se asigure față de alte revendicații ale creștinilor din Împărăție, iar în ce privește Anglia, răposatul meu prieten, de scurtă vreme dispărut, Harold Temperley, a arătat că ideia Unirii a plecat întâiu din Anglia și că ea a fost părăsită acolo în concurența de atunci între diplomația engleză și cea franceză: imediat ce Francesii au fost pentru Unire, Englezii au fost contra; dar aceasta, firește, nu înseamnă decât un moment în antagonismul din această vreme.

Și Anglia ce era atunci? Anglia lui Palmerston. Toată lumea are respect, azi, pentru omul care intrupează, în cuvântările sale, cel mai înalt sentiment de dreptate, d. Chamberlain, care n'a văzut atâția crocodili ca d. Churchill și nu vorbește, ca acesta, prin fabule care n'au, de fapt, nimic a face cu neutrii din Europa. Ne bucură foarte mult că un om care și-a trăit bine viața, care a scos din ea înalte principii morale, se găsește, în momentul de față, cu credința sa nezguduită, în fruntea Angliei. Dar, totuși, dacă s'ar uita cineva

bine, și acum și pe timpul Marelui Războiu, la valoarea *generală* a oamenilor politici din epoca lui Salisbury și Gladstone, care s'a afirmat tânăru supt presidenția politică generală a lui Palmerston, ar constata că nu este exact același lucru. Nivelul nu s'a păstrat în întregime cu totul neatins. Dar, atunci, pretutindeni erau oameni cu cari se putea sta de vorbă. Și, în Europa, se vorbea sufletește aceeași limbă.

E un mare ajutor pentru o chestiune națională, când toți gândesc mai mult sau mai puțin așa. Nu răsăriseră încă anumite doctrine, ca acelea din timpul nostru; spațiul vital, dreptul de a muta populațiile, cu miile de familii. Era *un consens european* la care ne puteam adresa. Mare lucru acest „consens european”, care ni-a folosit în cea mai mare măsură! Ori Palmerston, ori Walewski, ori Thouvenel, ori Cavour, ori chiar Gorciacov, aceeași cultură, aceeași basă clasică de odinioară, aceeași influență franceză din vremea „filosofică”. Aceasta a făcut mai ușoară sarcina oamenilor noștri în epoca de pregătire a Unirii.

Dar mai era încă un lucru, și cu el voiu incheia. Țările se cer guvernate de oameni cari au venit la guvernare cu dreptul lor și cari se mențin în puterea acestui drept. Începe a fi rău îndată ce ele sânt guvernate de oameni cari au răsărit, oricare ar fi meritele lor, cine știe de unde, cari au înaintat prin împrejurări extraordinare, cari nu pot aduce înainte nicio dovadă pentru dreptul de a sta acolo unde sânt, neputând spune că sânt cei mai inteligenți din națiune, că sânt mari descoperitori științifici, nici, oricât ar striga, că sânt cei mai vestiți oratori din toată Europa, precum nu pot să arăte nici că se coboară din cine știe ce familie ilustră, căutând în săltare pentru a arăta pergamentele.

Dar e și altceva. Astăzi legitimarea stă în minunea de fiecare zi. Nu pot să nu aduc un omagiu omului de mare merit care se întâmplă că se găsește, într'o așa de înaltă situație, la Italiani, dar el a avut inteligența trebuitoare pentru a păstra un șef al Statului.

A păstra un șef al Statului, chiar când ai toată puterea în mână, este un mare avantaj, pentru că, la un anume moment, este la cine să se recurgă, pe când un ministru, chiar dacă are toate mijloacele, date de altul sau primite de la națiune, este trecător, și, dacă se duce el, ce rămâne? Și viața oamenilor este în sama întâmplărilor, iar viața de astăzi, chiar fără atentate, usează așa de mult, încât oameni puși la probă în câțiva ani nu mai sânt capabili să îndeplinească aceiași sarcină.

Dar, când este monarhul, atunci este și dinastia, și, în dinastia aceasta, sânt mai mulți, crescuți anume pentru rolul pe care vor trebui să-l îndeplinească. Aceasta înseamnă suprema resursă a națiunii. Nu se poate, în momentul când dispăre un ministru atotputernic, să se umble cu ochii închiși prin mulțime pentru ca primul prins de cap să fie adus și așezat la locul de cărmuire. Nu se poate face o astfel de alegere imediată, în domeniul serios al conducerii popoarelor.

Marele avantaj în lumea de la 1856-1859 era că Statele erau conduse de monarhi, și monarhii sânt oameni cu responsabilitate. Să ni amintim de ceia ce au spus, pe timpul Revoluției franceze, frații lui Ludovic al XVI-lea, emigrați în străinătate, viitorii Ludovic al XVIII-lea și Carol al X-lea. Ludovic al XVI-lea primise Constituția, jurase pe dânsa și, atunci, frații din străinătate îi observau: Coroana este purtată de rege, dar Coroana este a dinastiei, prin urmare cine n'a consultat pe membrii dinastiei când a făcut o anume cedare, a pierdut

calitatea de a fi considerat ca reprezentantul ei. Ar părea o argumentare interesată și șubredă, dar e un lucru foarte adevărat într'insa. Când este monarhia ereditară, ea reprezintă întotdeauna o amintire și o speranță.

Se poate întâmpla ca purtătorul Coroanei să nu corespundă împrejurărilor, dar își aduce aminte cineva de toți acei cari au fost în trecut și prin urmare pe cel de față îl respectă și în greșelile lui. Putea fi Wilhelm al II-lea cum era, dar își aducea, aminte nația lui de Wilhelm I-iu, de bunul Wilhelm I-iu, creatorul Imperiului, își aducea aminte de Frederic al II-lea. Și monarhia este întotdeauna și o speranță: dacă viețile oamenilor sânt trecătoare, dinastia merge înainte, și cine știe ce poate rezerva o pregătire bine făcută a oamenilor cari pe urmă vor purta Coroana!

Europa de la 1856-1859 era deci o Europă monarhică, în care nu erau miniștri usurpatori și nu era dictatura unor dictatori cari să ceară „ascultarea de cadavru” față de un singur om, căluș pentru gura tuturor, lanțuri pentru brațele unei societăți întregi.

Când era de luat o hotărîre, Walewski putea să aibă o părere, Thouvenel altă părere, dar se întreba Napoleon, și el își aducea aminte de Napoleon I-iu, de testamentul de la Sfânta Elena, de sistemul pe care a voit acela să-l aplice Europei; el își aducea aminte de anii de obscuritate ca prizonier și de rătăcirile în America și Anglia, de închisoarea de la Ham, pe vremea când aruncase principiul naționalităților, și era legat de principiul anunțat atunci, nefiind liber să spună: până acum am fost pentru ideea națională, dar acum nu mai sânt.

Napoleon al III-lea a rămas onest până la sfârșitul vieții sale față de vechea credință. Acesta este un mare lucru, și el a fost de mare folos pentru toată lumea. Se putea face recurs la dânsul pe baza ideilor de la 1848, când el era conspirator pentru libertatea

națională a Italiei, și, amintindu-i-se toate lucrurile acestea, cum i le-a amintit Vasile Alecsandri în solia la dânsul, el nu putea răspunde altceva decât: acestea sânt ideile mele și pe baza acestor idei eu lucrez și mai departe. Este o parte în Napoleon al III-lea foarte respectabilă, pe care istoria i-o va recunoaște, cândva, în întregime.

Când era vorba ca o hotărîre să fie luată de Anglia și Palmerston avea o părere, Ministrul Afacerilor Străine putea fi contra părerii lui Palmerston, și din hârtiile tipărite de Temperley se vede neînțelegerea din politica englesă, dar în Anglia era regina Victoria și alături de ea era prințul Albert, care a fost una din cele mai nobile inteligențe din Europa și adevăratul creator al politicii engleze: întâlnirea de la Osborne pentru a se fixa asupra soartei noastre a fost între Napoleon al III-lea, de o parte, și, de alta, Victoria și Prințul Albert.

Dacă nu era cineva mulțumit de o anumită atitudine italiană, să zicem: chiar de a lui Cavour, se putea duce la Victor-Emanuel, care el spunea lucrurile pe față și nu se sfia de nimeni. Au fost și Vasile Alecsandri și alții în Italia și au vorbit cu regele, căpătând garanția lui.

Și în Prusia era cineva la care se putea face apel: regele Prusiei care urma anumite tradiții, de care nu se putea depărta: nu se putea face de răs persoană și dinastia domnitorului înaintea lumii întregi, prin schimbări de acestea de echilibristică, menite să se isprăvi cu ruperea gâtului.

Și în Austria, care de sigur nu voia Unirea, era tânărul Împărat Francisc-Iosif, care știa ce sânt Românii și în Monarhia lui și visase de altă unire românească, adunându-se toți Românii, și de la Nordul și de la Sudul Carpaților, supt conducerea lui.

Iar, în Rusia războiului Crimei, tânărul Alexandru al II-lea era acela care luptase pentru a răsbuna înfrân-

gere a părintelui său, acela care a dat libertate țăranilor, care de atâtea ori a arătat sentimente cavalierești și libere: încă un om cu care se putea vorbi.

Și, iarăși, pentru a se ajunge la succes, trebuie să fie cineva la unison cu ce e mai nobil în cugetarea politică a vremii sale. Nu se poate isola un popor nehotărît între două doctrine. El trebuie să aleagă o doctrină sau altă doctrină; el nu poate să fie într'un moment partisan al totalitarismului și în celălalt să aplaudă democrația, oricum s'ar înțelege, pentru că este și un fel foarte cuminte în care democrația se poate înțelege, și el a folosit popoarelor.

Oamenii de la 1856-1859, aceștia au avut înaintea lor mai multe curente de cugetare, și ei au avut bunul simț să se alipească de acel curent de cugetare care era și cel mai îndreptățit din punct de vedere logic, dar și cel mai înalt din punct de vedere moral și cel mai folositor pentru țările noastre. Ei au avut apoi și altă înțelepciune: aceia de a merge cu acest curent numai până la un anumit punct, de a nu urma până la capăt pe aceia cari aveau alt trecut, alte interese momentane și cari urmăreau alte scopuri. Niciunul dintre dâșii n'a fost imperialist ca aceia cari incunjurau pe Napoleon al III-lea, cum nimeni dintre dâșii n'a urmat cu convingere politica rusească de atunci sau, afară de câteva persoane interesate, politica austriacă, totuși luând din ele toate anume principii care nu ne priviau pe noi. Ei au mers împreună cu liberalismul francez, pe care Napoleon al III-lea în momentul acela îl tolera și mai târziu a ajuns chiar să prefacă regimul în Imperiu liberal. Dar, mergând la Mazzini, ai noștri nu tindeau la o ideologie universală; prieteni cu republicanii, ei nu căutau să introducă la noi republica. Au ales din toate cu-

rentele contemporane pe cel mai bun, l-au adaptat la necesitățile țării noastre, s'au ținut de acestea până la sfârșitul vieții, dar numai intru cât putea să îngăduie trecutul, prezentul și îndreptarea către viitor a poporului nostru.

De aici vine o învățătură. Oricât împrejurările ar cere în momentul de față să nu se spună anumite lucruri, să nu se manifeste anumite opinii noi, trebuie să arătăm, — și este totdeauna un mijloc de a o arăta în orice fel de împrejurări —, adesiunea noastră la anumite principii, care, orice s'ar părea că stă astăzi în calea lor, vor birui. Trebuie să se arate că aceia ce e în sufletul poporului român, ori de o spune, ori de nu, este un lucru neclintit.

